

PIA JARVAD. *Bevingede Ord* (7. udgave). København: Gads Forlag, 2000. 674 sider. Kr. 229.

Anmeldt af Jacob L. Mey

Det er selvfølgelig umuligt i en begrænset (og begrænsende) anmeldelse at omtale hvert eneste citat eller ord, der har gjort lykke hos anmelderen (eller udløst hævede øjenbryn). Her vil jeg blot præsentere mit almene indtryk af bogen, idet jeg lægger vægt på nogle gennemgående tendenser, som kan forklare hvorfor for jeg synes bogen er så eminent vellykket.

Noget af succes'en skyldes vel ordsamlerens åbenlyse glæde ved at finde guld i sprogbrugets gamle, ofte underjordiske minegange. Pia Jarvads usædvanlige veloplagthed når hun formidler resultaterne af sit ordbogsforfatterarbejde, et virke, som oftest anses for at være dræbende kedelig, for ikke at sige pønitsbefængt, står i skarp kontrast til hvad én af hendes forgængere i faget, den hollandske 17-hundredtallets lingvist Lambert ten Cate en gang skal have ytret om ordbogsarbejdet, idet han udtalte sig på vers (i min oversættelse):

Hvis strengest straf ved dom for ret skal kendes
For skændseldåd og ussel gerning stor,
Til galge og skafot en niding ej skal sendes
Men sættes til at samle ordbogsord.
Farvel til reb og tugthus, gabestok og stage:
En skæbne værre end døden skal han smage.

Til forskel fra denne negative vurdering af ordbogsarbejdet, præges Pia Jarvads indsats på området af den glæde, hun må have følt ved at gennemarbejde og genudsende gamle T. Vogel-Jørgensens klassiker, *Bevingede Ord*, i et nyt, syvende oplag, selv om hun nok har haft sine tvivl om 'det ikke havde været nemmere og bedre at udarbejde en helt ny ordbog i stedet for' (fra Forordet til 7. udgave; s. 6). Og denne glæde smitter af på læseren/brugeren: mens man bladrer i bogen og hopper

fra citat til citat, er det som hjerne og hjerte kommer i sving; man valser fra opslag til opslag, og har svært ved at holde hovedet koldt og tungen ret i munden. (Begge disse udtryk forekommer for øvrigt ikke i bogen, sammen med en del andre 'oldies'; dette vender jeg tilbage til).

Som læser og bruger glæder man sig over mangt og meget kendt og kært, især da ordbogen, denne 'bouillonterning af borgerlig dannelse i Danmark' (som Pia Jarvad selv karakteriserer den; s. 6) stadig respekterer de 'gamle værdier'. Bibelens og den klassiske dannelses autoritet står ved magt, selv om mange af de tyske og andre klassikere desværre er gledet ud til fordel for 'Holger og konen' (s. 224) og andre, mere tidssvarende talemåder. Men hvem falder ikke for den fornøjelige 'snydeforklaring' på udtrykket 'Kong Gulerod' på s. 201? Forklaringen er selvfølgelig en litterær 'køpenickiade' (se s. 295, hvor selve historien om kaptajnen fra Köpenick bliver udlagt). Men, som Nietzsche vistnok skal have sagt – udtrykket findes ikke i bogen –, man vil da hellere tro på en elegant løgn end på en plat sandhed!

Der vil selvfølgelig altid være ting at kritisere, både ud fra ens egen individuelle synsvinkel og fra mere skolemesteragtige, 'objektive' kriterier (herunder fejl-citeringer og andre, mere eller mindre irriterende skønhedspletter, som trykfejl; om disse og lignende emner, se appendiks). Når det gælder udeladelser, savner jeg (for blot at nævne ét eksempel) det bevingede ord som skyldes Svendborg-digteren Johannes Jørgensen: 'Den der er slået til skilling bliver aldrig en daler'. Et andet kært og ligeledes savnet citat (som jeg synes stadig har aktualitet i disse eurotider og derfor kunne fortjene et genoplivningsforsøg) er:

Hver feje for sin egen dør
 Det står man sig bedst ved.
 Hvad fanden rager det Korsør
 Om Bismarck tager Næstved?

Under 'skyldighed' (s. 450) savner man et andet velkendt (og ofte citeret) udtryk, det schillerske 'Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan: der Mohr kann gehen'. Sætningen citeres sædvanligvis i denne form; i

Schillers skuespil fra 1782 *Die Verschwörung des Fiesko zu Genua*, Akt III, Scene 4, hedder det imidlertid 'Der Mohr hat seine Arbeit getan: der Mohr kann gehen'). Men selv en ordkløvende morian som mig kan jo heller ikke få alt han peger på – ikke en gang hos Pia!

Og så er der selvfølgelig de steder hvor man må erklære sig uenig med forfatteren/samlere. Her er et eksempel. På s. 199, under udtrykket 'Guds hus', får vi et citat, tilskrevet Isaac Newton, men som i virkeligheden står at læse i Det nye testamente, hvor Jesus siger 'I min fars hus er der mange boliger' (Joh. 14:2).

Alt dette småtteri forhindrer ikke at Pia skal have en stor tak (jeg havde nær sagt: et knus!) for hendes indsats. Hun har begået en gennemfornøjelig bog, som på samme tid er myndig og yndig, men ikke mindst kyndig – en passende optakt til hendes jubilæum forleden i Dansk Sprognævn og den runde fødselsdag for godt to år siden. Hun har indført os i et spændende hjørne af sprogets labyrint, og som en moderne Ariadne spundet den tråd som fører os sikkert ud i den rigtige ende. Hendes 'bevingede ord' genspejler ikke blot sprogets foranderlighed, men også (og ikke mindst) sprogbrugernes vaner og præferencer gennem tiderne, de svundne såvel som de moderne – alt andet lige, skal man jo absolut være moderne, som Rimbaud har sagt (citeret s. 341: 'il faut absolument être moderne').

Desværre kan modernitet også være udtryk for sjusk og det som værre er: uhæderlighed i omgang med sproget, fx når man argumenterer mod bedre viden, som den københavnske retorikprofessor Christian Koch for nylig påpegede i Danmarks Radio (Program 1, 18. februar 2008 kl. 20-21). Professoren var bla. inde på det at fejlcitere sine modstandere og kilder; her vil Pia Jarvads bog være til stor hjælp for den moderne (men ikke bevidst sjuskede!) sprogbruger, når det gælder om at belægge ens ord rigtigt. På denne måde kan det også undgås at ord bliver 'bevingede' i en anden forstand – som det er tilfælde med det, der kaldes 'Bush-speak': den amerikanske præsidents uheldige vane at forvanske citater og udtryk, fx når han fastslår det er på tide at 'genindføre kaos og orden'!

Lad det derfor være mig tilladt både at gratulere Pia Jarvad med bogen, og ønske hende og hendes 'bevingede ord' et langt og lykkeligt liv i vore moderne og post-moderne dage, ind i en ordnet, ikke kaotisk fremtid!

*Syddansk Universitet
Institut for Sprog og Kommunikation
Campusvej 55
DK-5230 Odense M*

Appendiks

(om tryk- og andre fejl, samt visse ting jeg kom i tanke om under læsningen...)

s. 55 *civis romanus sum* (ikke *romanum*)

s. 82 det, Bismarck sagde (og skrev, se *Fürst Bismarcks Gesammelte Reden*, Berlin 1894) var *Nach Canossa gehen wir nicht, weder körperlich noch geistig*.

s. 84 *chacun a son goût*: jeg vil anbringe en accent på det andet *a*: *à son goût*, hvorved oversættelsen også kommer til at passe bedre (ikke 'hver har sin smag', men 'hver efter sin smag', som Pia har det).

Ibid. Citatet lyder *Timeo hominem unius libri* 'Jeg frygter den mand som kun har læst een bog' (tilskrevet Skt. Thomas af Aquino). Som gengivet her, *cave ab homine ...* er det grammatisk ukorrekt; jfr også næste citat, *cave canem* 'vogt dig for hunden': *cavere* styrer et direct akkusativ objekt.

s. 101 ... *the mostest* (ende *-t* mangler)

s. 118 de syv dødssynder: *luxuria* er ikke 'vellevned' (det er snarere *gula*, der har med det 'at æde' at gøre; *luxuria* skeler mere til det sjette bud, jfr. den kanoniske betegnelse for 'selvtilfredsstillelse': *peccatum solitarium luxuriae*). Og *acedia* er ikke 'sorgløshed' (som ind imellem kan være en god ting), men mangel på interesse i det man skal foretage sig, altså det vi idag kalder 'ugidelighed', modsat 'pligtfølelse'.

REVIEW

s. 122 (i Cicero-citatet) *hominum*, ikke *hommum*

s. 123 udtrykket 'elfenbenstårnet' er ældre end Sainte-Beuve. Det har snarere en bibelsk-religiøs baggrund; jfr. at det loretanske litani (en katolsk vekselbøn til den hellige jomfru) anråber Maria som *turris eburnea*, 'elfenbenstårn', uden at der derved antydes noget negativt.

s. 134 Hertugdømmerne Slesvig-Holstens arvelinje bliver her omtalt som 'Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksburg', en dansk/tysk blandingsform (jfr. Lyksborg), mens det s. 208 hedder 'Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg', med den rent tyske form. (Jfr. at man på den sønderjyske motorvej finder formerne 'Hamburg' vekslende med 'Hamborg'; tyskerne er i hvert fald konsekvente med deres 'Apenrade' og 'Hadersleben' syd for grænsen!)

s. 142 *Jesecze* (polsk for 'endnu') læs *Jeszczze*...

s. 145 Billeskov-Jansen har fundet ud af... (istf. fundt)

s. 146 *olkets kærlighed*, læs *Folkets*...

ibid. ... *supreme lex*, læs *suprema lex*.

s. 152 *Réflexions*... (mangler accent)

s. 154 '*the business of business is business*' tilskrives Chicago-økonomen, Nobelpristageren Milton Friedman, men citatet er ældre: US President Calvin Coolidge ('the man who gave us the Great Depression') havde det nærmest som valgsprog i tyverne af sidste århundrede.

s. 165 'Føreren tænker for os' osv.: her mangler der faktisk et sidste led. Udtrykket er oprindeligt fransk, og citeres ofte som:

Ne pensez plus: Hitler pense pour vous

Ne mangez plus: Goering mange pour vous

Ne mentez plus: Goebbels ment pour vous'

altså

'Hold op med at tænke: Hitler tænker for Dem

Hold op med at spise: Göring spiser for Dem

Hold op med at lyve: Göbbels lyver for Dem'.

REVIEW

- s. 182 *glasnost*: den 'mere direkte oversættelse' af det russiske ord er faktisk 'åbenhed'; den afledte betydning er 'åbenhed i det offentlige'.
- s. 194 'Regeringen står på den rationale selvbestemmelses grund' [når det gælder Sydslesvig i 1920] – måske den *nationale*?
- s. 208 The Beatles, i *A hard day's night*, synger '*... I should be sleeping like a log*' (ikke 'like a dog')
- s. 224 *filioque* 'og fra Sønnen' (fra den nicæanske trosbekendelse; ikke *filiogue*)
- s. 225 *primogenitus*, -i-et mangler
- s. 226 Thukydid's værk hedder *Historier* (i flertal, ikke *Historie*)
- s. 243 Lucretius er senere end Xenofon, ikke omvendt (derimod er den ikke så velkendte Persius faktisk ca. et halvt århundrede senere end Lucretius); mao. de er ikke 'begge to senere end Lucretius'.
- s. 262 '*... Jules Vernes*' roman ...', læs: Jules Verne's (Jules Verne er kaptajn Nemo's skaber).
- s. 263 *Dies caniculares* er egentlig 'hundredagene' (om en ofte optrædende varmebølge i august, hvor Sirius, 'hundestjernen', står i zenith). Navnet hentyder måske til hundens 'afslappede' reaktion på den høje temperatur; jfr. Latin *caniculum*, spansk *canicula* 'hundredage'. Som sådan er udtrykket en 'topos', mens 'Dyrenes dage' ikke er.
- Ibid.* 'kavalergang' er kendt fra før 1915. Udtrykket forekommer prominent i Selma Lagerlöfs roman *Gösta Berlings Saga* (1891; kapitel 1 og andre steder); det er betegnelsen for den del af värmlandsgården 'Ekeby' (ps. for Mårbacka i Sunne), hvor 'Majorskans kavaljerer' holder til.
- s. 274 For Jarovir Vejvoda, læs Jaromir Vejvoda.
- s. 276 'Kongernes Konge', osv. De semitiske sprog har ikke det vi kalder 'komparation'. De ejer hverken komparativ eller superlativ, men må nøjes med

REVIEW

omskrivninger. For superlativens vedkommende er det netop en sådan konstruktion som 'Kongernes Konge' som tjener formålet.

De fleste sprog kan normalt heller ikke gradbøje substantiver (kun adjektiver og adverbier); men de semitiske kan, netop ved hjælp af konstruktioner som denne.

Biblens 'super-hymne' *Salomos Højsang*, kaldes på hebraisk *shir ha-shirim*, bogstaveligt oversat som: 'Sangernes Sang'. Og det er så blevet til 'Salomos Højsang' i vores bibel (tilskrivelsen er dog ikke sikker). Den afsatte etiopiske kejser Haile Selassie (dvs. 'Haile III') havde som titel 'Nagas Nagasta', hvilket oversat fra amharisk betyder noget som 'Negussernes Negus', og stod at læse på de mønter der blev slået i hans lange regeringstid.

s. 277 Udtrykket 'Kongens By' for København levede/lever i bedste velgående i Norge helt til min tid (fra 1950'erne til nu, altså et godt stykke efter 1905!)

s. 286 Alexander Kielland skrev sin roman *Garland & Worse* på norsk i 1880, og der er vel ingen grund til at citere den efter en af de senere engelske oversættelser. Den anførte oversættelses titel *Skipper Worse* (1882) flankeres for øvrigt på engelsk bla. af den alternative titel *Garman and Worse*, som er mere i overensstemmelse med originalens.

s. 287 Komponisten og guitaristen Antônio (ikke Antonoi) Carlos Jobim, eller Tom Jobim (som han normalt kaldes i Brasilien), er 'fadder' til den store lufthavn ved Rio de Janeiro (tidligere kaldt Galeão).

s. 289 den trojanske helts navn er *Æneas* (med slut-s). (Jeg tvivler på om Vergil stavede navnet med middelalderdigrafen *Æ-*, snarere end med det klassiske *Ae-*).

s. 308 Sangen om Lili Marleen ble sunget ind i verdenskrigshistorien af nordtyskeren Lale Andersen (ikke Anderson); dens popularitet var så stor, at sangens 'undertitel' *Lied eines jungen Wachtposten* gik ind i radiohistorien som navn på den tyske soldatersender i Beograd, som sørgede for sangens udbredelse til soldaterne på alle fronter (inklusive de allierede). Radiostationens navn var det Lili Marleen-inspirerede 'Der Belgrader Junge Wachtposten'; stationen var også en af de første, der indførte de senere så populære ønskekoncerter (*Wunschkonzerte*), med deltagelse af et 'live' soldaterpublikum, som gav sig til at klappe rytmisk som udtryk for sit bifald (vistnok også en innovation fra den tid).

REVIEW

Under et besøg hos frisøren en gang i foråret 1943 kom jeg over et eksemplar af *Münchener Illustrierte*, kendt for sit 'pikante' indhold. Her fandt jeg en vittighedstegning med underskriften 'Die Folgen eines Liedes nach 15 Jahren'. Her ser man en hel skoleklasse, lutter teenage piger med rottehaler – foran dem, en fortvivlet lærer. Alle pigerne rækker hånden i vejret som svar på lærerens spørgsmål: 'Men hvem hedder egentlig Lili Marleen her?' ('Aber wer heißt denn eigentlich hier Lili Marleen?').

s. 317 Quintilians værk er kaldt *Institutio Oratoria* (ikke *Oratoriae*: substantivet er i ental, derfor heller ikke flertal i adjektivet).

s. 331 I det franske citat *Les hommes font les lois ...* er ordet *lois* byttet om med *lots*.

s. 332 Plinius' ord skal nok forstås som 'læs kvalitet, ikke kvantitet'. Når det bliver oversat som 'meget bør man læse men ikke mangeartet', virker det som en mulig hæmsko og forfejler den oprindelige betydning af *multum, non multa* ('hellere een god bog end mange dårlige', kunne også være meningen).

Ibid. *Aiant* skal være i indikativ: *aiunt* 'de siger'. Konjunktiven har intet at skaffe her.

Ibid. Udtrykket *Mare Nostrum* har været brugt siden antiken for det, vi kalder Middelhavet; dét skal Mussolini i hvert fald ikke have æren for!

s. 337 Platons dialog hedder *Theaitetos*, ikke *Theuitetos*.

s. 338 I sin roman *Anna Karenina* (Del 2, Kap. 7) lægger Tolstoj (under en diskussion om, hvad kærlighed er) følgende udvidelse af Horats-citatet 'Så mange hoveder, så mange meninger' i munden på sin heltinde:

'Hvis det er sandt at der er så mange meninger som der er hoveder, så må der også være lige så mange slags kærlighed som der er hjerter'.

s. 389 Den svenske konge Gustav VI Adolf's valgsprog var *Plikten framför allt*, med ordet *Plikten* i bestemt form.

s. 413 'Riget i midten', *zhongguo*, er ikke blot et historisk navn på Kina; det findes som 'brødtekst' på nyere prægninger af den kinesiske møntenhed, *juan* eller *renminbi*.

REVIEW

s. 415 'Rock around the clock', med Bill Haley & The Comets: efter '...four o'clock' skal der indføjes et 'ROCK', som på de andre steder i sangen.

s. 422 Udtrykket *melior fama* skal være i to ord.

s. 435 Mussolinis udenrigsminister Ciano hed Galeazzo til fornavn, derfor blev han omtalt som Greve (Galeazzo) Ciano, ikke 'Grev Galeazzo'.

s. 424 Det hedder *Röslein auf der Heide* i Goethe-digtet (uden slut-*n*).

s. 444 *Dionysios Catone*. Denne kildeangivelse har jeg ikke kunnet verificere – er der tale om Dionysios af Halikarnassos, Dionysios Areopagiten, eller endnu en tredje, fjerde, ... Dionysios?

Catone synes også at være malplaceret i denne sammenhæng, medmindre der er tale om den romerske statsmand Cato den Ældre. Hvis Spinoza (som nævnes i opslaget som en af de mulige ophavsmænd til dette bevingede ord) har citeret Cato, kan det nemt hænde at navnet er blevet bøjet (Spinoza skrev på latin, og *Catone* er ablativformen af *Cato*).

Alternativet er, at en italiensk kilde har smøget sig ind i diskursen: *Catone* er den italienske form af navnet *Cato*. Men motivet for sammenstillingen af de to personnavne er mildest talt ubegribeligt.

s. 451 En skæppe er betydelig mindre end en tønne, altså ikke 'et forældet ord for 'tønne'. Det betegner derimod et forældet rummål, omtrent 3,5 liter.

s. 452 I Steno-citatet forekommer der en falsk konjunktiv: *sciantur* (læs: *sciuntur* '[ting som] erkendes').

s. 457 Citatet fra Chaucer skal lyde '... *doth gentle deeds*' (ikke *cloth*).

ibid. 'snabel-a' er godt nok en ligatur, men den stammer ikke fra det latinske *ad*, derimod fra det franske 'distributive *à*', hvor bogstavets slutstreg trækkes igennem opadtil for at forme ansatsen på accenttegnet. Tegnet brugtes (ligesom *at* på engelsk) for at angive en prisfastsættelse: 'stykprisen ved køb og salg' (jfr. dansk: 'pr. styk'). På engelsk bruges 'at-tegnet' undertiden også for at henvise til et lokalt 'tilhørsforhold', men denne brug er vist af senere dato.

Den tyske *Klammeraffe* hentyder nok snarere til en 'klamme-abe' end en 'klamre'-ditto. Verbet 'at klamre' på dansk har et kraftigt indskrænket betydnings-

REVIEW

felt i forhold til det tyske substantiv *die Klammer* (da. 'klamme'); derimod er det tyske verbum *klammern* delvis lige så specifikt med hensyn til anvendelse som det danske 'at klamre' (fx. 'klamre sig til noget').